

6. Колпаков А. Проблеми змін в політичній системі України: політико-правовий вимір // Право України. – 2003. – №4. – С.5.
7. Лук'янов Д.В. Загороджувальний бар'єр – недемократичний інститут виборчого права // Соціально-політичні та соціально-правові проблеми сучасності: Збірник наукових тез. – Харків, 2004. – С.124.
8. Рейнолдс Е. та ін. Посібник з розробки виборчих систем / Пер. з англ. Г.Сеник та ін. – К., 2003. – 98 с.

9. Сартрі Дж. Порівняльна конституційна інженерія. – К.: Вид-во "Артек", 2001. – 59 с.
10. Ставнічук М. Строки у виборчому процесі: правові проблеми визначення поняття, класифікації та обрахунків // Право України. – 2003. – №10. – С.21–28.
11. Тодика О. Загороджувальний бар'єр: політичний вплив та правова оцінка // Вісник Академії правових наук України. – 2005. – №4(43). – С.79–86.
12. <http://5tv.com.ua>. Час виходу матеріалу – 19.01.2006/14:19.

A.SHPIILKA

NORMATIVE-LEGAL BASIS OF PARLIAMENTARY ELECTION IN UKRAINE

The article characterizes the normative-legal basis of parliamentary election under the legislative circumstances. The innovations in the legislative regulations of the election of the parliamentary deputies of Ukraine are discovered and analyzed. A new blocking system is described. The attention is concentrated on some general theoretic ambiguities and drawbacks of the new law.

Key words: *normative-legal basis, proportional electoral system, "strict electoral lists", blocking barrier, electoral committee.*

УДК 342.8

ББК 67.620.526 (4Укр)

Тетяна Струтинська

БОРОТЬБА З ПОРУШЕННЯМИ Й ФАЛЬСИФІКАЦІЯМИ ПІД ЧАС ВИБОРІВ В УКРАЇНІ

У статті аналізуються виявлені під час різноманітних виборчих кампаній способи фальсифікації та порушення виборчого законодавства. Характеризуються напрямки діяльності, які необхідно здійснити для протидії фальсифікації і боротьби з порушеннями під час виборів.

Ключові слова: *вибори, фальсифікація, порушення, бюлетені, виборчі дільниці.*

Запропонована тема статті є досить актуальною на сьогоднішній день, тому що через декілька місяців у нас відбудуться вибори^{*} й дуже важливо, щоб вони відбулися без порушень і фальсифікацій, адже ще зовсім недавно ми були свідками масових порушень законодавства України на виборах Президента.

У ст.71 Конституції України зазначено: "Вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Виборцям гарантується вільне волевиявлення"^[1, с.27]. Дуже важливо, щоб дані положення Конституції були реалізовані належним чином.

Україна в даний час перебуває на переломному етапі розвитку. Проходить дуже болючий перехід від тоталітарної до правової держави. Швидкими темпами йде формування і

політичної структури суспільства, відмінної від колишньої соціальної, а також складається нова політична еліта, іде бурхливий процес партійного будівництва.

Сучасною соціально-політичною новацією є те, що в процес перетворення суспільства широко залучається населення нашої країни. По суті, уперше в новій історії України значна частина її лідерів стала з'являтися й формуватися в умовах відкритого "політичного ринку". Успіх чи невдача того чи іншого претендента на лідерську позицію залежить уже не стільки від рішень вузьких груп політичної номенклатури, скільки від успіху у відкритій, конкурентній боротьбі за голоси виборців.

Проведення чесних виборів, забезпечення процесу голосування в рамках закону, підрахунок голосів без фальсифікації – це дуже важливі сторони передвиборної кампанії. На ці моменти сьогодні звертають увагу всі партії і кандидати. Адже весь процес чесної передвибор-

^{*} Автор має на увазі парламентські вибори 2006 року. – Ред.

ної боротьби. застосування сучасних знань і висококваліфікованих спеціалістів під час кампанії можуть стати марними, якщо не прийняти до уваги можливості фальсифікації і підтасовок при роботі з виборчими бюлетенями при голосуванні й підрахунку голосів.

Те, що такі дії приваблюють нечесних політиків, пояснюється передусім тим, що витрати на агітаційно-пропагандистську роботу під час виборчої кампанії значно перевищують суми на підкуп виборців. Причому в даному разі ніяких додаткових зусиль стосовно агітації докласти не потрібно [5, с.278].

Серед виборців широко розповсюджена думка про те, що підтасовки мали місце в минулому й обов'язково будуть мати місце в майбутньому. Однак при цьому тільки невелика частина виборців стає свідками вчинення порушень під час виборчої кампанії. Це й зрозуміло, адже такі порушення тепер передбачені законом. За свідченнями незалежних міжнародних спостерігачів, найчастіше виборці повідомляють про такі помічені ними порушення, як групове голосування й порушення принципу таємного голосування. Невелика кількість громадян була свідками більш серйозних порушень: пропонування грошей або іншої допомоги виборцям, членам виборчих комісій або спостерігачам із намаганням вплинути на результати голосування.

Ті, які вважають, що порушення будуть мати місце й на майбутніх виборах, покладають за це відповідальність на такі органи й організації: більшість на Центральну виборчу комісію; місцеві виконавчі органи влади; місцеві організації підтримки кандидатів; виконавчу владу в цілому; політичні партії; інші центральні органи влади.

Існують такі виявлені під час різноманітних кампаній способи фальсифікації.

1. Голосування ланцюжком.

На виборах останніх років у деяких регіонах відзначалися масові випадки організованої покупки виборчих бюлетенів, тобто голосів виборців. Такі порушення називають голосуванням ланцюжком. Під час відкриття виборчої дільниці виборець приходить, уже маючи заповнений бюлетень. Опустивши в урну підготовлений заздалегідь бюлетень, він виносить із виборчої дільниці чистий бланк бюлетеня і передає його для заповнення наступному виборцю. Технологія тут така: перед виборчою дільницею будь-який прибічник кандидата пропонує ви-

борцям за визначену винагороду винести свої чисті бюлетені, а натомість вкинути у виборчу урну інші бюлетені, які їм дають при вході на дільницю, уже заздалегідь заповнені в підтримку потрібного кандидата. Усі бюлетені справжні, оскільки винесені незаповненими попередніми виборцями. Намагання виборчої комісії забезпечити обов'язкове вкидання бюлетеня в ящик може призвести тільки до того, що виборець кине туди виготовлену заздалегідь ксерокопію і винесе справжній бюлетень, запустивши, таким чином, увесь ланцюжок.

Завадити проведенню такої акції купівлі голосів можуть такі заходи: у разі виявлення в урні ксерокопії бюлетеня вважати голосування на даній дільниці недійсним, по можливості вилучати заповнені бюлетені при вході на дільницю. Проте до обшуку громадян справа, імовірно, не дійде ніколи.

Хоча підкуп виборців заборонений законом, ця заборона малоефективна й практично не діє. Завжди знайдеться чимало виборців, які віддадуть перевагу скоріше проголосувати за кандидата, який готовий покращити їх матеріальне становище хоч на трохи, але негайно, ніж за кандидата, який обіцяє "золоті гори" в далекому майбутньому [5, с.280].

2. Незаконна допомога.

Виборчі бюлетені заповнюються виборцем особисто в кабіні для таємного голосування. Під час заповнення виборчих бюлетенів забороняється присутність у кабіні для таємного голосування інших осіб. Виборець, який унаслідок фізичних вад не може самостійно заповнити виборчий бюлетень, має право з відома голови або іншого члена дільничної виборчої комісії скористатися допомогою іншого виборця, крім члена виборчої комісії, кандидата в депутати, уповноваженої особи партії (блоку), офіційного спостерігача [2, ст.83].

Незаконна допомога виявляється в тому, що під приводом надання допомоги неграмотному чи немічному хто-небудь з інших виборців (можливо, член команди одного з кандидатів) супроводжує його в кабінку для голосування й фактично приймає рішення за виборця, який попросив допомоги, за якого кандидата голосувати.

3. Незаконна участь у виборах.

Незаконна участь у виборах полягає в тому, що до голосування допускаються особи, незареєстровані належним чином. Виборці відвідують виборчі дільниці, видаючи себе за за-

ресстрованих виборців, які в дійсності померли, переїхали або не голосували. Особливо часто порушення виникають при зговорі одного з кандидатів із членами виборчої комісії, можливо, і без участі виборців, коли член комісії відзначає видачу бюлетеня, а потім підкидає “потрібний” бюлетень в урну.

Особливо такі порушення спостерігалися на президентських виборах 2004 року. Необхідно зазначити, що нещодавно був зроблений загальний перепис населення, результати якого дають необхідну загальну інформацію про виборців. Здавалося б, ці обставини повинні були привести до відсутності будь-яких непорозумінь із виборчими списками, тим більше що ніколи під час попередніх виборів ця проблема так гостро не поставала. Але проблеми зі списками виборців – написання імен або адрес із помилками, відсутність людей у списках, “мертві душі” тощо виникли в усіх регіонах України [7].

4. Незаконна агітація.

Законодавство про вибори забороняє проведення агітації на території виборчих дільниць. До таких дій відноситься також носіння значків, присвячених виборам, розповсюдження пропагандистської літератури, виставлення плакатів, спроби переконати виборця. Заборонена також агітація в день виборів і до реєстрації кандидата виборчою комісією.

5. Недотримання таємниці голосування.

Порушеннями таємниці голосування вважаються:

1) прохання або висунення вимоги до виборців показувати заповнені бюлетені перед опусканням їх до виборчих скриньок;

2) домагання повідомити про те, за якого конкретно кандидата, партію чи виборчий блок партій виборець віддав свій голос;

3) незабезпечення достатньої кількості кабін або кімнат для таємного голосування, що суттєво ускладнює або робить неможливим забезпечення таємниці голосування;

4) визначення місця видачі виборчих бюлетенів і встановлення виборчих скриньок таким чином, що виборці при підході до них можуть і не проходити через кабінати чи кімнати для таємного голосування;

5) створення перешкод для таємного голосування в кабінатах чи кімнатах для таємного голосування;

6) перебування в таких приміщеннях сторонніх осіб;

7) видача виборцям помічених бюлетенів для голосування, що дає змогу встановити, хто з виборців який бюлетень заповнював;

8) встановлення спеціальних пристроїв (апаратури), які дають змогу контролювати волевиявлення виборців при заповненні ними виборчих бюлетенів тощо [3, с.354].

6. Фальсифікації при підрахунку голосів.

Члени виборчої комісії неправильно проводять підрахунок голосів, безпідставно визнають дійсний виборчий бюлетень недійсним чи, навпаки, недійсний – дійсним, умисно зменшують чи збільшують фактично подані голоси “за” чи “проти” кандидата (кандидатів), партію чи блок партій, неправильно встановлюють кількість виборців, які не підтримали жодного кандидата, додають при підрахунку недійсні бюлетені або подають сфальсифіковані дані в Центральну виборчу комісію.

Найбільш небезпечним способом фальсифікації є каскад або каскадний підрахунок. Як показує практика, результати будь-яких виборів вирішуються в перші кілька годин після закриття виборчих дільниць. Тому, по-перше, надзвичайно важливо створити атмосферу фіксованості ситуації, визначивши й оприлюднивши бажані результати, а по-друге, перенести реальний підрахунок за схемою “дільниця – район – округ – область – Київ” на наступний день, коли ані спостерігачів, ані пильної громадської уваги вже не буде, зате з’явиться можливість спокійно перетворювати бажане на дійсне. Технологія вимагає найвищої кваліфікації технологів і кадрів у ЦВК. У цьому випадку потрібна вкрай чітка координація дій, висока особиста мотивація, а також особливо ретельно розроблений план каскадного підрахунку [6].

7. Підкуп.

Підкуп як спосіб перешкодити вільному здійсненню громадянином своїх виборчих прав або вести передвиборчу агітацію полягає в схиланні особи шляхом надання чи обіцяння надання винагороди матеріального характеру (грошей, матеріальних цінностей або послуг) до вчинення певних дій, пов’язаних із реалізацією громадянином свого виборчого права, веденням передвиборчої агітації (до голосування “за” або “проти” конкретного кандидата, зняття кандидатом своєї кандидатури з балотування, відмови члена виборчої комісії брати участь у роботі виборчої комісії, фальсифікації виборчих документів тощо). Підкуп може бути спрямований на виборця, члена виборчої комісії, кандидата

на виборну посаду в органі державної влади чи органі місцевого самоврядування, а також його довірену особу, офіційного представника чи будь-яку іншу особу, яка бере участь у виборчому процесі [3, с.348].

8. Погроза.

Погроза полягає в психічному впливі на потерпілого з метою перешкодити реалізації його виборчого права. Змістом такої погрози може бути погроза виборцям утратою пенсії, роботи, погроза застосуванням фізичного насильства (позбавлення життя, нанесення тілесних ушкоджень, викрадення тощо), пошкодження чи знищення майна, учинення інших дій, які є небезпечними для потерпілого в разі відмови голосувати за визначеного кандидата.

На попередніх виборах спостерігалися ще такі порушення виборчого законодавства:

- порушення при голосуванні за межами виборчої дільниці (тобто за допомогою виносних урн);

- порушення прав спостерігачів. Дуже часто порушуються права спостерігачів. У деяких регіонах їх узагалі не допускали на виборчі дільниці;

- порушення при голосуванні за відкритими посвідченнями і т. д.

Знання методів фальсифікації і підтасовки під час голосування й підрахунку результатів переважно приводить до знаходження “контраргументів” в іншій стороні. При цьому в кожному регіоні знаходяться власні способи протидії таким хитрощам і фальсифікаціям.

Боротьба з фальсифікаціями в день голосування.

Є багато напрямків діяльності, які необхідно здійснювати для протидії фальсифікаціям у день голосування, проте основними є:

1. Юридичний супровід ходу кампанії.
2. Суспільний контроль за ходом голосування.
3. Суспільний контроль за підрахунком голосів.
4. Забезпечення контролю зі сторони ЗМІ.

1. Юридичний супровід ходу кампанії.

Новий закон про вибори істотно обмежує та регламентує діяльність і методи агітації під час виборчої кампанії. Саме тому юридичні технології посідають одне з головних місць на виборах. Такі технології передбачають постійний моніторинг ходу кампанії суперників, виявлення допущених ними порушень, своєчасну

їх фіксацію і доведення цих порушень до виборчих комісій і судів для прийняття відповідних заходів. Через те, що кількість можливих порушень і санкцій за них дуже велика, то відповідно й роботи для юристів дуже багато.

Можна рекомендувати створення спеціальних мобільних юридичних груп для виявлення і фіксації порушень. У день голосування можна сформувати пересувні бригади в складі юриста, представника МВС, виконавчої влади для оперативного реагування на факти порушення законодавства про вибори. При виявленні таких фактів винні затримуються, а після прибуття оперативної групи складається акт про порушення. Пізніше, за необхідності, на основі таких актів можуть бути оскаржені результати голосування на даній дільниці в судовому порядку [5, с.283].

2. Суспільний контроль за ходом голосування.

Другим напрямком діяльності, який необхідно здійснювати, є суспільний контроль.

Основною метою суспільного контролю є недопущення маніпуляцій і порушень зі сторони команд суперників і виборчої комісії під час голосування. Контроль здійснюється як на виборчій дільниці, так і поза її межами. Для нормального здійснення такого контролю потрібно заздалегідь підготуватися до направлення на всі виборчі дільниці спостерігачів, для чого необхідно своєчасно надати списки у виборчі комісії, провести навчання чи інструктаж спостерігачів. Кількість спостерігачів повинна бути не менше двох на дільниці. Потрібно організувати роботу так, щоб на самій дільниці і при голосуванні у виносні урни завжди були присутні спостерігачі.

Контроль за ходом голосування поза межами дільниці включає в себе:

- 1) виявлення фактів агітації за кандидатів у день виборів;
- 2) виявлення намагань впливу на виборців, передусім перестарілих;
- 3) розкриття фактів з’явлення “пам’ятних записок”, за кого голосувати;
- 4) виявлення розповсюдження агітаційних матеріалів навколо дільниці й на самій дільниці і т. ін.

Досвід минулих виборів показав наявність великої кількості таких порушень.

3. Суспільний контроль за підрахунком голосів.

Для ефективності такого підрахунку необхідно заздалегідь отримати інформацію від

голови комісії про технологію такого підрахунку й можливі способи контролю.

Після цього необхідно домовитися зі спостерігачами від інших партій про розподіл обов'язків за контролем таким чином, щоб жоден етап підрахунку не залишився без контролю. У разі сумнівів необхідно вимагати перерахунку й складення акта. Те ж саме правило діє при прийнятті рішення про визнання бюлетенів недійсними й складанні підсумкового акта. Необхідно зазначити, що контроль за підрахунком голосів – найважливіша частина роботи в день виборів. Відомі випадки, коли кандидати, які лідирували, програвали лише тому, що на декількох дільницях не поставили своїх спостерігачів [5, с.284].

4. Забезпечення контролю зі сторони ЗМІ.

Залучення ЗМІ до контролю за правильною виборів може відіграти істотну роль у недопущенні фальсифікацій і порушень, особливо якщо спеціально направити представників ЗМІ в найбільш проблемні дільниці.

У цілому ж знання методів фальсифікацій і активна робота можуть істотно підвищити рівень проведення виборчих кампаній із точки зору закону.

Для того, щоб домогтися ефективності, необхідно розробити програму з контролю за дотриманням законності на виборчих дільницях з урахуванням діючих законів про вибори й прийнятих процедур [5, с.284]. Стосовно відповідальності, то необхідно зазначити, що за порушення виборчих прав настає адміністративна й кримінальна відповідальність. Кримінальна відповідальність передбачена розділом 5 Особливої частини ККУ, який називається “Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина”. Відповідно до ст.157 кримінальна відповідальність настає за перешкоджання здійсненню виборчого права [3, с.345]. Ст.158 передбачає відповідальність за неправомірне використання виборчих бюлетенів, підлог виборчих документів або

неправильний підрахунок голосів чи неправильне оголошення результатів виборів [3, с.349]. Ст.159 – порушення таємниці голосування [3, с.354]. Ст.160 – порушення законодавства про референдум [3, с.355].

При проведенні попередніх виборів державна влада не забезпечила належного захисту конституційних виборчих прав громадян України та цілком не створила належні умови для вільного волевиявлення цих прав. Суттєві недоліки в чинному виборчому законодавстві створюють умови для порушень.

Виборче законодавство має виключати суб'єктивні оцінки наслідків майбутніх виборів, а його правові норми повинні слугувати забезпеченню прав громадян і встановленню справедливості, а не перетворюватись на знаряддя політичної боротьби [4, с.247].

Необхідні зусилля всіх гілок влади для встановлення чіткої відповідальності за порушення і фальсифікацію під час виборів.

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К., 1997.
2. Закон України “Про вибори народних депутатів України” від 7 липня 2005 р. № 777-IV.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 3-тє вид., переробл. та доп. / За ред. М.І.Мельника, М.І.Хавронюка. – К.: Атака, 2005. – 1064 с.
4. Карпачова Н.І. Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні: Перша щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. – Вид. друге. – Харків: Консум, 2001. – 464 с.
5. Кудинов О.П. Основы организации и проведения избирательных кампаний в регионах России. – Калининград: Янтарный сказ. – 469 с.
6. Міщенко І., Слободчук С. Механізми фальсифікації виборів і способи протидії // Дзеркало тижня. – №2(496). – Субота. – 29 травня. – 2004.
7. Український незалежний центр політичних досліджень. Українські президентські вибори-2004: регіональні особливості голосування і загальні підсумки виборчої кампанії / <http://intellect.org.ua>.

T.STRUTYNSKA

STRUGGLE AGAINST INFRINGEMENTS AND FALSIFICATIONS WICH TOOK PLACE DURING ELECTION IN UKRAINE

In this article the known facts of the falsifications of the elect law are analyzed. The ways of the activity that should be taken up to stop the falsifications and to overcome the during the election.

Key words: election, falsification, infringement, bailots, electoral precincts.